

21 februari 2015

Toespraak door schrijver en filosoof Klaas Rozemond bij de tentoonstelling Human-Nature van kunstenaar Marije van Wieringen
Wackers Academie Amsterdam

Dames en heren,

Allereerst wil ik graag zeggen dat ik het een grote eer vind om bij de opening van de tentoonstelling van Marije een toespraak te mogen houden. Een paar dagen geleden heb ik samen met Marije de tentoonstelling bekeken en ik was erg onder de indruk van haar werk, niet alleen door de hoge kwaliteit ervan, maar ook door de ideeën die erin tot uitdrukking komen. Deze tentoonstelling zet je echt aan het denken en ik zal proberen uit te leggen hoe dat bij mij gaat.

De schilderijen van Marije zijn allereerst buitengewoon knap geschilderd en zij bevatten bovendien krachtige beelden die de toeschouwer meteen in een greep houden. Je kunt een schilderij van Marije bewonderen om de verschillende technieken waarmee ze zijn gemaakt en om de bijzondere vormen en kleuren. Het zijn stuk voor stuk prachtige schilderijen, maar ze roepen ook steeds de vraag op wat de beelden betekenen die erin tot uitdrukking worden gebracht. De toeschouwer kan daarbij zijn of haar eigen associaties op het beeld projecteren en er zelf een betekenis aan geven. In die zin is ieder schilderij van Marije een uitnodiging om zelf na te denken over de betekenis ervan.

Het is duidelijk dat Marije haar schilderijen heeft gemaakt vanuit een bepaalde filosofie. Ze maakt er geen geheim van dat zij is beïnvloed door de stoïcijnse filosofie, sterker nog: zij is een stoïcijn en ze heeft daarvoor een opleiding gevolgd aan een stoïcijnse universiteit. Daarom kunnen haar schilderijen vanuit de filosofie van de stoa worden begrepen. Marije is echter geen kritiekloze stoïcijn die klakkeloos volgt wat de stoïcijnse filosofie haar heeft geleerd. Ze geeft een eigen uitleg aan deze filosofie en bepaalde schilderijen kunnen ook worden beschouwd als een kritiek op de stoïcijnen.

U kunt bij het bekijken van haar schilderijen zelf onderzoeken in hoeverre de filosofie van de stoïcijnen erin tot uitdrukking komt, maar ook in hoeverre daarvan wordt afgeweken en een alternatief wordt geboden. Het bekijken van deze tentoonstelling is dus niet alleen een esthetische ervaring, maar ook een geestelijke oefening, zoals de stoïcijnse filosofie leert dat je geestelijke oefeningen kunt doen om je ziel te verbeteren. De toeschouwer die daarvoor openstaat, kan het bekijken van de schilderijen ondergaan als een stoïcijnse

therapie om zijn of haar ziel te verbeteren en in die zin is deze tentoonstelling veel meer dan alleen een expositie van heel mooie schilderijen.

Wellicht is het voor deze geestelijke oefening nuttig om te weten wat de stoïcijnse filosofie inhoudt. Nu is deze filosofie tamelijk complex. Zij handelt over de vraag wat de plaats van de mens in de kosmos is en hoe de mens daarin gelukkig kan worden, waarbij de stoïcijnen vooral dachten aan geluk in de vorm van het bereiken van geestelijk evenwicht. Ik zal hier niet uitgebreid uiteenzetten wat de opvattingen van de stoïcijnen over de natuur, de mens en het geluk inhouden. Ik wil slechts heel kort ingaan op de stoïcijnse opvattingen over emoties.

In het algemeen staan de stoïcijnen wantrouwig tegenover emoties. Ze geloven dat emoties berusten op verkeerde oordelen over wat de werkelijke belangen van mensen zijn. Mensen kunnen zich bijvoorbeeld kwaad maken over allerlei zaken waarop ze geen invloed hebben. Hun boosheid heeft vooral een verstorend effect op hun eigen gemoedsrust, zonder dat ze daarbij invloed kunnen uitoefenen op de wereld. Sterker nog, woede en andere emoties zoals angst en verdriet zijn vaak belemmeringen om effectief te kunnen handelen, omdat je door je emoties niet in staat bent om een situatie te analyseren zoals deze werkelijk is.

Het belangrijkste stoïcijnse argument tegen emoties is dat zij het geestelijke evenwicht verstoren. Misschien kent u die situatie wel uit uw eigen leven: door een bepaald incident wordt u heel boos en die boosheid blijft maar in uw hoofd rondspoken zonder dat u daaraan iets kunt doen en zonder dat u de situatie kunt veranderen die u boos maakt. Met uw woede heeft u daarom vooral uzelf pakken, zo leert de stoïcijnse filosofie. U heeft uw eigen geestelijke evenwicht verstoord en dat geestelijke evenwicht is nu juist het enige dat volgens de filosofie van de stoa echt gelukkig maakt.

Hier zijn wel argumenten tegen in te brengen. Volgens de hedendaagse psychologie zijn emoties belangrijke signalen om uw leven te sturen. Zonder woede, angst, verdriet of blijdschap bent u stuurloos en kunt u geen keuzes maken in uw leven. Wie zuiver rationeel een beslissing probeert te nemen, slaagt daarin vaak niet, omdat de argumenten voor en tegen een bepaald besluit elkaar in evenwicht kunnen houden. Een gevoel van voorkeur of afkeer is nodig om de knoop te kunnen doorhakken en daarom zijn emoties in het dagelijkse leven onmisbaar.

Ik denk dat Marije niet volledig achter het stoicijnse ideaal van de *apatheia*, de passieloosheid, staat. Haar schilderijen zijn juist vaak de uiting van heel sterke passies en in haar werk is kritiek te zien op de filosofie dat mensen in staat zijn om hun emoties volledig te beheersen met hun verstand. In bepaalde situaties is het stoicijnse ideaal van zelfbeheersing onhaalbaar en onmenselijk. Je kunt tegen mensen achter prikkeldraad niet zeggen dat het geluk van henzelf afhangt. Het verstand werkt als de klauw van de uil in je schouder: je inzichten doen pijn en het is heel moeilijk om jezelf volledig in toom te houden en een wijs mens te worden. We worden overweldigd door onze eigen gedachten en gevoelens zonder dat we daaraan weerstand kunnen bieden en dat is in bepaalde omstandigheden ook niet mogelijk, vooral als die omstandigheden heel gruwelijk zijn.

Je zou de schilderijen van Marije ook zo kunnen bekijken dat ze geen stoicijns antwoord geven op de problemen waarmee wij worden geconfronteerd, maar dat ze de vraag oproepen: hoe moeten we met onze problemen omgaan, met onze eigen angsten en met de omstandigheden waarin we terecht kunnen komen? Hoe moeten we omgaan met verdriet, woede, angst, oorlog, ziekte en sterfelijkheid? En hoe vinden we wijsheid en geluk in ons leven? De geestelijke oefening bestaat eruit dat wij door het werk van Marije over deze vragen gaan nadenken, maar we zullen er uiteindelijk zelf antwoorden op moeten geven.

Ik hoop dat u een antwoord vindt, maar u kunt natuurlijk ook de schilderijen op u laten inwerken zonder naar een antwoord te zoeken. Het nadenken over de vraag verandert onze houding al ten opzichte van onze emoties en onze omstandigheden, zonder dat we meteen een oplossing hebben voor alle problemen waarmee wij kunnen worden geconfronteerd. Maar dan moeten we wel open staan voor de vragen die in de schilderijen besloten ligt.

Ik hoop dat u deze tentoonstelling als een geestelijke oefening gebruikt, maar ook dat u ook geniet van de grote schoonheid van de schilderijen van Marije.

Ik dank u voor uw aandacht.

Klaas Rozemond